

МЕДИАТАЪСИР КОНТЕКСТИДА ТАЛАБАЛАРДА МЕДИАМЕНТАЛИТЕТНИНГ ШАКЛЛАНИШ БОСҚИЧЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.99.79.015>

Рустамова Нодира Рустамовна,

педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори Ph.D., Тошкент
давлат стоматология институти, Тошкент шаҳри, Ўзбекистон

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9269-3980>

Аннотация. Ушбу мақолада талабаларда медиаменталитетнинг шаклланиши ҳақида сўз боради. Медиаменталитетнинг медиасаводхонлик, медиатаълим, медиа компетенция, медиамаданият каби ривожланиш босқичлари таҳлил қилинади. Шунингдек, “менталитет” ва “менталлик” тушунчаларининг қисқача ўзига хосликлари, талабаларда медиаменталитет шаклланиш категориялари сифатида иштирок этувчи тушунчалар шарҳланади.

Калит сўзлар: медиаменталитет, медиабилимдонлик, медиасаводхонлик, медиакомпетенция, медиамаданият.

ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕДИАМЕНТАЛИТЕТА СТУДЕНТОВ В КОНТЕКСТЕ МЕДИАВЛИЯНИЯ

Рустамова Нодира Рустамовна,

Ph.D. по педагогическим наукам, Ташкентский государственный
стоматологический институт, Ташкент, Узбекистан

Аннотация. В данной статье рассматривается формирование медиаменталитета у студентов. Анализируются его этапы развития, такие как медиаграмотность, медиаобразование, медиакомпетентность, медиакультура. Также дается краткая характеристика понятий «менталитет» и «ментальность», и понятий, участвующих как категорий в формировании медиаменталитета у учащихся.

Ключевые слова: медиаменталитет, медиаграмотность, медиаграмотность, медиакомпетентность, медиакультура.

STAGES OF FORMATION OF STUDENTS' MEDIA MENTALITY IN THE CONTEXT OF MEDIA INFLUENCE

Nodira Rustamovna Rustamova,

Ph.D in Pedagogy Science, Tashkent State Dental Institute, Tashkent,
Uzbekistan.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9269-3980>

Abstract. This article discusses the formation of media mentality among students. Its stages of development are analyzed, such as media literacy, media

education, media competence, media culture. It also gives a brief description of the concepts of «mentality» and «mentality», and the concepts involved as categories in the formation of media mentality among students.

Keywords: media mentality, media literacy, media literacy, media competence, media culture.

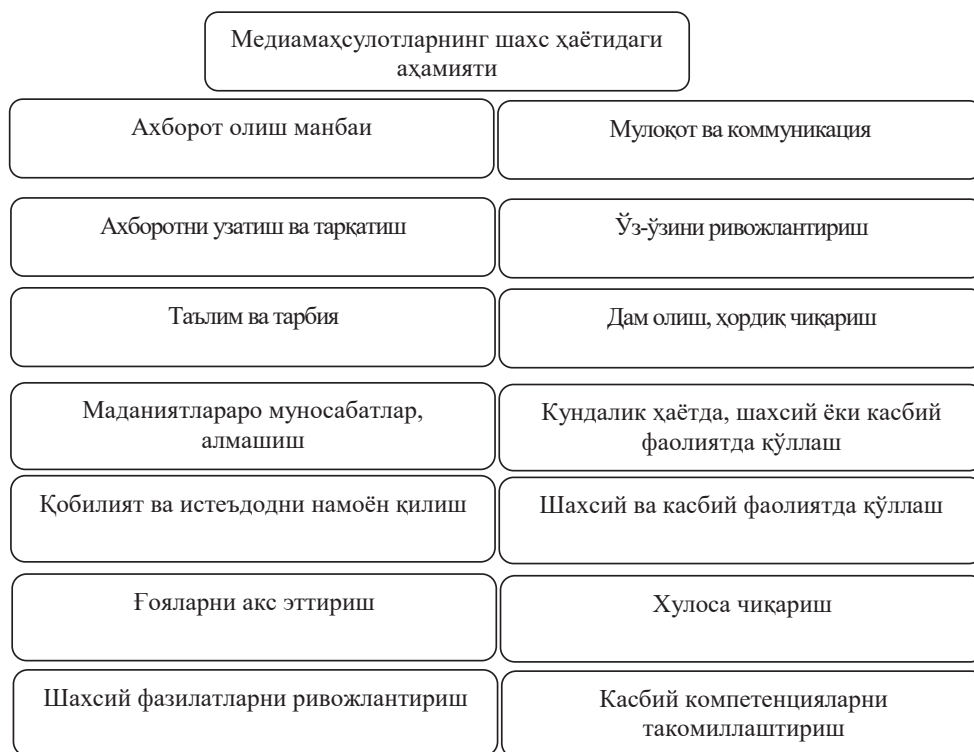
Одатда, «менталитет» ва «менталлик» тушунчалари кўпинча бир-бирининг муқобили ўрнида ишлатилади. Бироқ, сўнгги йигирма йил ичида уларни алоҳида тушунчалар сифатида белгилаш тенденцияси кузатилди. Агар биз илмий билимларнинг турли соҳаларини ифодаловчи мавжуд нуқтаи назарларни кўриб чиқсак, Лев ва Наталья Пушкарёвалар ўзларининг менталитетга оид мақолаларида “менталитет ёки менталитет ижтимоий-психологик муносабатлар, автоматизмлар ва онгнинг одатлари тўпламидир, улар кўриш усулларини шакллантирадилар ҳамда дунё ва маълум бир ижтимоий-маданий жамоага мансуб одамларни ифодалайди”, дея изоҳлайдилар [15, 17]. Бундан ташқари, менталлик нисбатан тез ўзгариб турадиган хусусиятларга эга бўлса, менталитет вақт ўтиши билан бирга ўзгаради [8, 9].

Бундан ташқари, менталитетдан олдин шаклланиши керак бўлган босқичлар мавжуд. Б.С. Гершунский таълимнинг якуний натижалари тизимида саводхонликни бошланғич, элементар босқичга қўяди ва олимнинг таълимий натижалари бўйича ишлаб чиққан умумий педагогик схема қуйидагича: «саводхонлик - таълим - малака - маданият - менталитет». Мазкур схеманинг дастлабки тўрт босқичини аввалги ишларимизда тўлиқ муҳокама қилганмиз [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12], мазкур ишимиз эса, якуний, медиаменталитет концепцияси доирасидаги масалаларга бағишланган.

Медиаменталитетининг вазифаси, мақсади, таърифини белгилашдан олдин узлуксиз медиа-таълим контекстида медиа менталитетига олиб бориладиган босқичларни аниқлаш зарур:

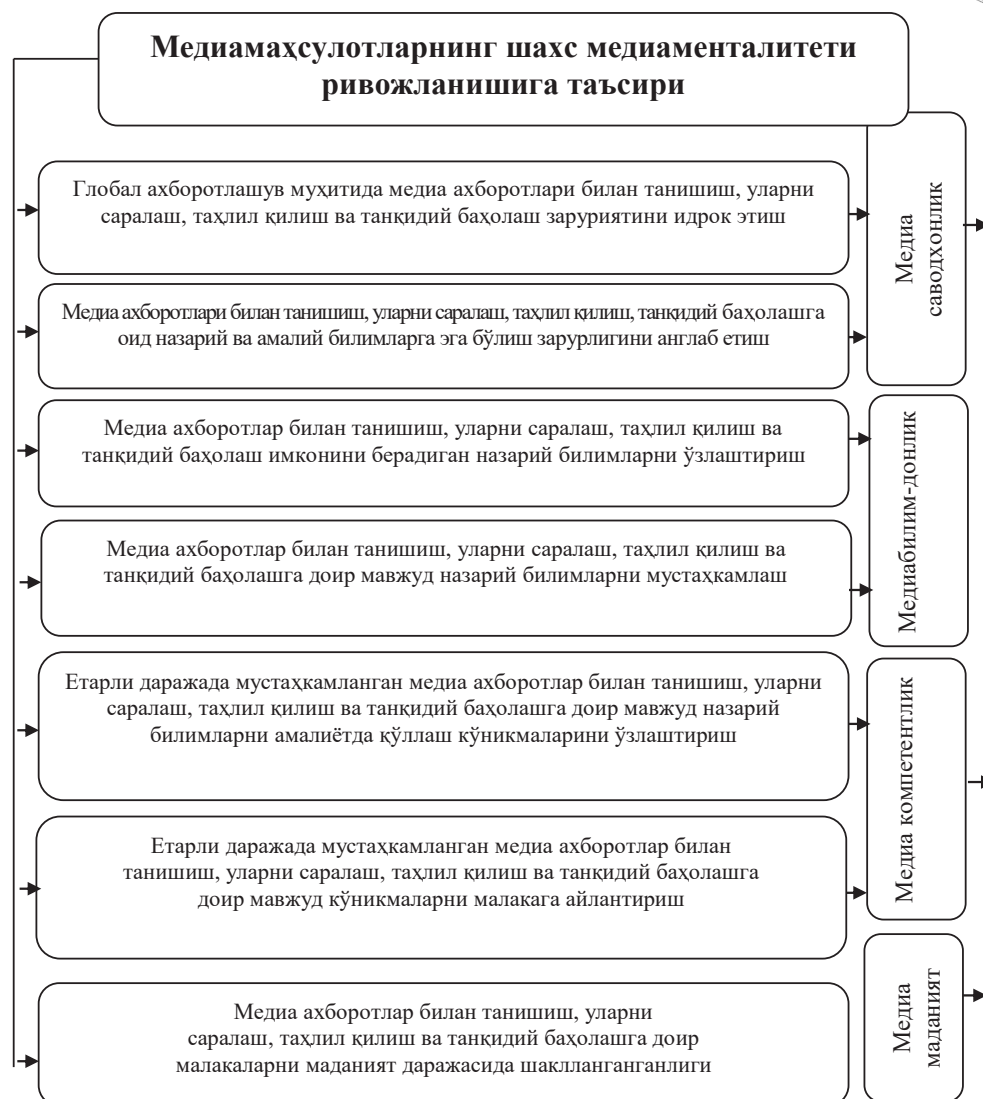
1. Медиясаводхонлик.
2. Медиятаълим.
3. Медиакомпетенция.
4. Медиамаданият.
5. Медиаменталитет.

Бугунги кунда турли ахборотлар билан танишиш, улардан ўзларининг ижтимоий (касбий ва кундалик) фаолиятида фойдаланиш оддий ҳодиса саналади [11, 12, 13, 14]. Қуйидаги расмда медиамаҳсулотларнинг шахс ҳаётидаги ўрни ва роли қисман кўрсатилган:

1.1.1-расм. Медианинг шахс ҳаётидаги ўрни ва роли

Медиаменталитетнинг шакллантирилиши босқичма-босқич эволюцион характерда амалга оширилади. Бу жараённинг олиб борилишини Блум таксономияси категорияларига асосланиб акс эттириш мақсадга мувофиқ. Шахсда медиаменталитет шаклланиш жараёнининг умумий моҳияти: медиасаводхонлик, медиабилимдонлик, медиакомпетентлик (ўз ичига медиамаҳоратни ҳам олади) ва медиамаданиятда ўзининг тўлиқ ифодасини топади (2-расмга қаранг):

2-расм. Шахс медиаменталитетининг шаклланиш босқичлари

Ҳар бир босқичнинг самарали кечиши, бирининг иккинчиси учун асос бўлиши медиатаълимнинг назарий, ташкилий ва амалий-методик жиҳатдан тўғри ташкил этилишига боғлиқ. Бу эса таълим муассасаларида фаолият кўрсатаётган педагогларнинг юқори даражада касбий билим, малака ва тажрибага эга бўлишлари, шунингдек, талабаларнинг маълумотлар билан ишлаш ҳамда дарс мавзуларига қай даражада қизиқиш билан ёндашишларини тақозо этади.

Ушбу тизим медиатаълимий фаолиятнинг якуний ва самарали натижасини бериши мумкин. Шунингдек, узлуксиз таълим тизимидаги ҳар бир босқичнинг ривожланиш босқичини мослашув ва индивидуал ёндашув асосида, ёш психологиясининг хусусиятлари, оммавий ахборот воситалари билан таъминланганлик даражаси, шунингдек, диний

хусусиятлардан келиб чиқиб белгилаш зарур.

Агарда саводхонлик “муайян соҳа бўйича етарли билимга эгалик” [19] ни англатса, у ҳолда “медиа саводхонлик” тушунчасини шахснинг шахсий ёки касбий қизиқиш, эҳтиёж ҳамда мажбуриятларидан келиб чиққан ҳолда медиа орқали тарқатилаётган ахборотлар билан танишиш, уларни танлаш, саралаш, таҳлил қилиш ва баҳолаш бўйича етарли билимга эгалик”ни ёритишга хизмат қилади, деб изоҳлаш мумкин.

Шахс билимдонлиги унинг маълум ёки тегишли (касбий нуқтаи назаридан) соҳа бўйича “билимларни пухта эгаллаганлиги, билафонлиги” [18] ни билдирса, “медиа билимдонлик” тушунчаси эса “шахснинг шахсий ёки касбий қизиқиш, эҳтиёж ҳамда мажбуриятларидан келиб чиққан ҳолда медиа орқали тарқатилаётган ахборотлар билан танишиш, уларни танлаш, саралаш, таҳлил қилиш ва баҳолашга оид билимларни пухта эгаллаганлиги”ни қайд этади.

“Компетентлик” тушунчаси шундай таърифланади: шахс томонидан “шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилиши учун зарур билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллаш олиши” [16, 9] эканлиги билиш жараёнига хос, бир-бири билан ўзаро боғлиқ икки муҳим жараён:

1) билим, кўникма, малакаларнинг ўзлаштирилиши;

2) мавжуд билим, кўникма, малакаларнинг касбий фаолиятда қўллаш компетентлик сифатида намоён бўлишини англатади.

Бу ўринда компетентликнинг шахсга хос сифат эканлигини қайд этиш мақсадга мувофиқдир. Фикримизча, шунга кўра юқоридаги таъриф шахсга хос сифатни ёритишга хизмат қилиши нуқтаи назардан бир қадар такомиллаштирилиши лозим, яъни, “компетентлик” тушунчасини шахснинг “шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилиши учун зарур билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллаш олиш қобилияти” сифатида ифодаланиши мақсадга мувофиқ бўлган бўларди [15].

Медиакомпетентлик – шахснинг шахсий ёки касбий қизиқиш, эҳтиёж ҳамда мажбуриятларидан келиб чиққан ҳолда медиа орқали тарқатилаётган ахборотлар билан танишиш, уларни танлаш, саралаш, таҳлил қилиш ва баҳолашга оид пухта билимлар негизида кўникма, малакаларнинг ҳосил бўлиши ва уларнинг амалий фаолиятда самарали қўллаш қобилияти [11, 12].

Ваниҳоят, “медиаменталитет” тушунчасига тўхталсак. Олимлар ушбу атаманинг тарихий-психологик ва ижтимоий-маданий талқинларини бирлаштирган ҳолда «менталитет» тушунчасини мураккаб талқин қилишга ўтмоқдалар. Бу нуқтаи назар инсоннинг маданиятнинг бир қисми сифатидаги позициясидан келиб чиқади. Ижтимоий-маданий

ёндашув менгалитетни тарихий ва ижтимоий-маданий жараёнларга таъсир этувчи маълум бир давр, географик ҳудуд ва ижтимоий муҳитдаги одамлар жамоасининг ғоялари, қарашлари, «ҳиссиётлари» мажмуи сифатида талқин қилади. Бошқача қилиб айтганда, менгалитет - бу алоҳида маданиятда яшовчи одамларнинг ўзига хос ажралмас хусусияти бўлиб, бу одамларнинг атрофимиздаги дунёга қарашларининг ўзига хослигини тасвирлаш ва уларга муносабатнинг ўзига хос хусусиятларини тушунтириш имконини беради. Ушбу талқиндан келиб чиққан ҳолда, биз «медиаменгалитет» тушунчасини медиамаконида яшовчи одамларнинг ажралмас хусусияти, шунингдек, медиаресурсларни ўзларининг медиамаданияти, медиакомпетенциялари ва медиасаводхонлиги асосидаги маълумотлардан, медиабилымларидан фойдаланган ҳолда медиатаълим ёрдамида шакллантириладиган билим, кўникма, малака ва компетенциялар мажмуи сифатида талқин қилишимиз мумкин.

Адабиётлар:

1. Akramova, LY., Rustamova, NR, (2021). Using the National Traditions of The Uzbek People in The Process of Students Teaching, *Journal of Physical Education and Sport*, Vol 21 Issue 6.
2. Melieva, M. D., Rustamova, R. N., Alimdjanovna, A. N., & Rejebbaeva, R. S. (2019). Formation of Creative Competence of Future Teachers in The Process of Teaching Mathematics based on Special Tasks. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 9(2), 487-493.
3. Rustamova NR. (2021). Issues of Development of Students' Media Competence Based on Vitagenic (Life) Experience. *Journal of Physical Education and Sport* ® (JPES), Vol 21 Issue 6, pp 2599-2616.
4. Rustamova NR. (2021). Vitagenic education and the holographic approach in the educational process. Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2021 йил №1), 23-29.
5. Rustamova, N. (2021, March). Clarify of basic concepts of vitagenic education. In *E-Conference Globe* (pp. 177-180).
6. Rustamova, N. (2022). Stages of development of media mentality. *International Conference on Agriculture Sciences, Environment, Urban and Rural Development*, 38–40. Retrieved from <http://www.conferenceseries.info/index.php/morocco/article/view/10>.
7. Rustamova, N. R. (2013). Media jekspansija i mediaobrazovanie v obshhestve. *ANtural'nye problemy gumanitarnyh i estestvennyh nauk*, (3), 261-265.
8. Rustamova, N. R. (2019). Media culture as a developing factor of rational thinking of secondary school students. *European Journal of Research*

and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(3).

9. Rustamova, N. R. (2019). Technology for the development of media culture of secondary school pupils (on the example of grades 7-9). Dissertation of the doctor of philosophy (PhD) in pedagogical sciences. Tashkent, 2019.- 42 p).

10. Rustamova, N. R. (2019). Technology for the development of media culture of secondary school pupils (on the example of grades 7-9). Author's abstract of PhD dissertation.

11. Rustamova, N. R. (2021). Issues of Development of Students' Media Competence Based on Vitagenic (Life) Experience. Journal of Physical Education and Sport®(JPES), 21(6), 2599-2616.

12. Rustamova, N. R. Contents and Technology of Vitagen Education of Higher Educational Institution Students, European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (2) Part II, 56-61.

13. Rustamova, N., & Ismatova, S. (2021). Research Methods of Psychology in Medicine. Online - conferences platform, 90–93. Retrieved from <http://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/599>.

14. Ruzieva D. I., Rustamova N.R., (2021). Analysis of theoretical studies of the concepts of vitagen and vitagenic education. Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2021 йил №4), 42-46.

15. Забелина Н.А., Менталитет и ментальность. <https://api-mag.kursksu.ru/media/pdf/001-04.pdf>.

16. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси / Масъул муҳар.: Р.Джураев. Муал.: Н.Муслимов ва б. – Т.: “Fan va technology” нашриёти, 2013. – Б 70.

17. Немирич А.А., Тренд медиаобразования: от медиаграмотности к медиа менталитету. Методика и опыт. 2012, №2.

18. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А – Д / 5 жилдли. Биринчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. Таҳрири ҳайъати: Э.Бегматов ва б. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 261.

19. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Н – Тартибли / 5 жилдли. Учинчи жилд. А.Мадвалиев таҳрири остида. Таҳрири ҳайъати: Э.Бегматов ва б. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2007. – Б. 416.